

1899

V. Hoekman

82

HET
JAVAANSCH E LETTERSCHRIFT

DOOR

C. F. H. DUMONT

*Oud-Kapitein der Infanterie O.-I. Leger,
Leeraar aan de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus
en aan de School tot opleiding voor Commies bij den Post-, Telegraaf-
en Telephoondienst in Nederlandsch-Indië te Leiden.*

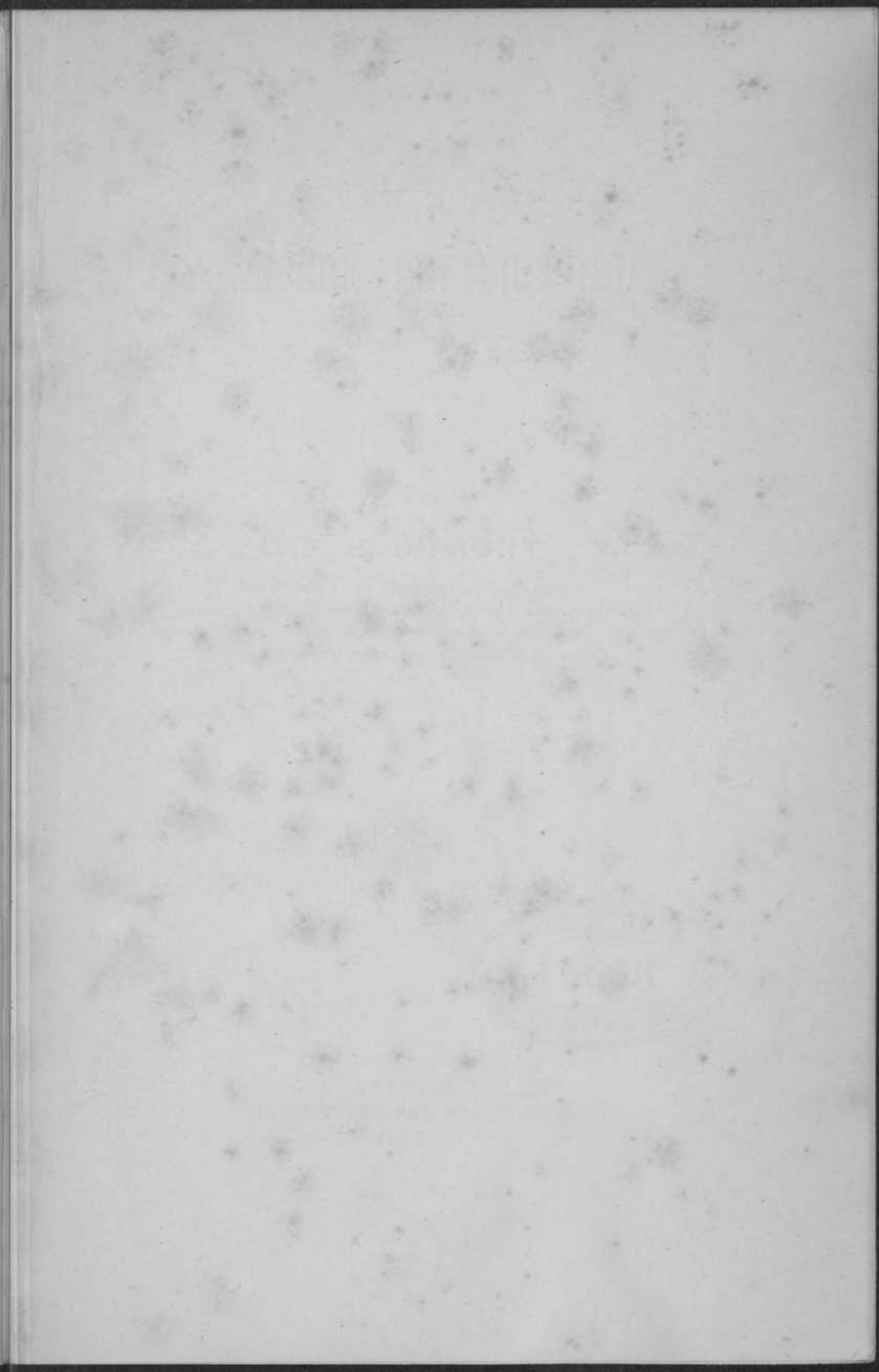
LEIDEN
GEBROEDERS VAN DER HOEK
1915

E 15

40663

1899.

E15

PRINTED

HET JAVAANSCH E LETTERSCHRIFT

DOOR

C. F. H. DUMONT

*Oud-Kapitein der Infanterie O.-I. Leger,
Leeraar aan de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus
en aan de School tot opleiding voor Commies bij den Post-, Telegraaf-
en Telephoondienst in Nederlandsch-Indië te Leiden.*

LEIDEN
GEBROEDERS VAN DER HOEK
1915

Het Javaansche letterschrift.

§ 1. Het tegenwoordige Javaansche schrift wordt onderscheiden in:

- 1°. het *staande* schrift, zooals wij zouden zeggen: de *drukletters* (in het Javaansch genoemd: „djëdjëg”);
- 2°. het *hellende* schrift, z. v. a. „cursief” (in het Javaansch genoemd: „miring.”)

In gedrukte geschriften wordt zoowel van het staande als van het hellende schrift gebruik gemaakt, maar wanneer wij schrijven, bezigen wij uitsluitend het hellende schrift.

In afwijking met het Arabische schrift, wordt het Javaansche, evenals het onze, geschreven en gelezen van de linker- naar de rechterhand. De letters worden, zonder verbinding, geheel los van elkaar, naast elkander geschreven. De ruimte tusschen twee woorden is niet grooter dan die tusschen twee letters, zoodat op het eerste gezicht geen duidelijk overzicht wordt verkregen over de afzonderlijke woorden.

Dit levert in den beginne voor den pasbeginnenden beoefenaar van het Javaansch wel eenige moeielijkheid op, omdat hij niet onmiddellijk kan zien, waar een woord begint of eindigt. Na eenige oefening echter, en vooral, nadat eenige woordenkennis is verkregen, wordt dit bezwaar voor een groot deel opgeheven. Het vlugge lezen, zooals dat in onze taal mo-

gelijk is, wordt bovendien in het Javaansch niet gevorderd; integendeel leest elke Javaan langzaam en bedaard.

Voorts verlangt de gewoonte, dat de letters niet op de lijn, maar daaraan *hangende* worden neergeschreven, dus niet: *am*, maar: *am*.

§ 2. De figuren, waarvan men zich in het schrift bedient, heeten „aksârâ (spr. aksòrò).

Een „aksârâ” stelt steeds een *medeklinker plus de klank â* voor.¹⁾ Er zijn *twintig* aksârâ's, t. w.:

Standaard:	Hellend:	Klank:	Standaard:	Hellend:	Klank:
am	am	= hâ	pa	pa	= pâ
na	na	= nâ	da	da	= dâ
ta	ta	= tâ	da	da	= djâ
ra	ra	= râ	ja	ja	= jâ
ka	ka	= kâ	nja	nja	= njâ
da	da	= dâ	ma	ma	= mâ
ta	ta	= tâ	ga	ga	= gâ
sa	sa	= sâ	ba	ba	= bâ
wa	wa	= wâ	ta	ta	= tâ
la	la	= lâ	nga	nga	= ngâ

¹⁾ In den vervolge worde in dit werkje de letter *â* uitgesproken als in 't woord „*vaoder*” of zooals in 't Fransche woord: „*homme*”.

Men leere in de eerste plaats de *klanken* achter elkaar uit het hoofd op te zeggen door middel van het volgende versje:

Hănă tjărăkă,
Dătă sǎwǎlă,
Pǎdă djǎjǎnjă,
Mǎgă bătǎngă.

Deze woorden, van oud-Javaanschen oorsprong, beteekenen:

Er waren eens twee zendelingen,
Zij kregen samen twist,
Gelijk was hun moed,
Ze waren beiden een lijk,

en houden verband met de geschiedenis van een zeke-
ren ADJI SĀKĀ, die, tijdens zijn verblijf op Java,
door een samenloop van omstandigheden, er toe kwam
het Javaansche alphabet in elkaar te zetten.

UITSPRAAK.

De hă (_{an}) aan het *begin* van een woord, wordt niet uitgesproken, zoodat hănă (_{an an}) wordt uitgesproken: ăănă. In 't midden van een woord is die letter slechts *even* hoorbaar.

De kă (_{an}) aan het einde van een woord, wordt evenmin uitgesproken, maar de letter eenigszins ingeslikt; men zegt dus niet anak, maar ănă. (Deze laatste *a* kort uitgesproken.

Spoedig zal men ontwaren, dat men in dit letterschrift te doen heeft met twee soorten *d*'s en *t*'s, n.l. de

_{aa} = dă en _{aa} = dă.

De eerste (a_n) wordt uitgesproken door de punt van den tong tusschen de tanden te brengen, terwijl bij de tweede (a_n) de punt van den tong meer achter tegen het verhemelte wordt aangedrukt;

en de $a_n = t\check{a}$ en $a_n = t\check{a}$.

Bij de eerste (a_n) wordt de punt van den tong tusschen de tanden gebracht, en bij de (a_n) die punt weer naar achteren tegen het verhemelte gedrukt.

§ 3. Bij den eersten aanblik gelijken deze figuren alle op elkander, maar bij eene nauwkeurige beschouwing zal men weldra zien, dat men ze tot verschillende groepen of typen kan terugbrengen, die het van buiten leeren al weder vergemakkelijken.

Zoo zal men zich in den beginne steeds vergissen met de letters:

1e tipe:

$a_n = h\check{a}$; $a_n = l\check{a}$ en $a_n = t\check{a}$;

de $h\check{a}$ heeft *één* haal links en *twee* rechts, de $l\check{a}$ daarentegen *twee* links en *één* rechts, terwijl de $t\check{a}$ veel gelijkenis vertoont met de $h\check{a}$, doch in den ophaal een sterken „knik” (ϵ) vertoont.

2de tipe:

$a_n = n\check{a}$; $a_n = k\check{a}$.

3de tipe:

$a_n = t\check{a}$; $a_n = w\check{a}$; $a_n = \check{d}\check{a}$.

4de tipe:

$a_n = r\check{a}$; $a_n = g\check{a}$.

5de tipe:

$a_n = d\check{a}$; $a_n = s\check{a}$.

Bij de *dā* zit het „oogje” rechts, bij de *sā* links.

6de *tijpe*:

aa = pā; *aaa* = ja.

7de *tijpe*:

aa = ngā; *aan* = bā; *aan* = njā; *aa* = t̃ā.

De *ngā*, *bā* en *njā*, respectievelijk bestaande uit een „vischhaakje” met één, twee en drie pooten, en de *t̃ā* bijna gelijk aan de *ngā*.

Geheel van elkaar afwijkende, blijven thans nog over:

as = djā en *aa* = mā.

Het spreekt van zelf, dat ieder voor zich, bij de bestudeering dezer letters, zijn eigen „ezelsbruggetjes” moet te pas brengen.

SCHRIJFOEFENINGEN.

(h)ānā, wānā, gārā. mātā, mātjā, kātjā, s̃ānā, sāngā, dātā, dādā, sādā, dāsā, t̃jārā, tātā, rākā, bāpā, bātāra, māgā, (h)ālā, (h)ād̃jā, pādā, pād̃ā, njātā, jāsā, bājā.

LEESOEUFENINGEN.

ānā; wānā; gārā; mātā; sāngā; dātā; dādā; sādā; t̃jārā; bāpā;

bātāra; māgā; (h)ālā; (h)ād̃jā; pādā; pād̃ā; njātā; jāsā;

bājā.

ānā; wānā; gārā; mātā; sāngā; dātā; dādā; sādā; t̃jārā;

bāpā; bātāra; māgā; (h)ālā; (h)ād̃jā; pādā; pād̃ā; njātā;

jāsā; bājā; bājā; bājā.

Men ga niet over tot de lezing van het navolgende, vóór en aler men bovenstaande figuren, dat zijn de *grondvormen* voor al het hieronder volgende, vast in zijn geheugen heeft geprent.

§ 4. Zooals reeds gezegd, bestaan bovenstaande letters alle uit een medeklinker plus de klank *â*. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat met deze figuren niet alle bestaande Javaansche woorden kunnen worden geschreven. Evenals in elke andere taal heeft ook het Javaansch woorden, waarin de stomme *e*-klank, (in dit boekje steeds voorgesteld door het teeken *è*) voorkomt, zooals in ons woordje „begin”; voorts moeten ook de *i*-, *é*-, *ê*-, *ó*-, *ò*-, en *oe*-klank op duidelijke wijze kunnen worden weergegeven.

Voor al deze klanken nu, heeft men in de eerste plaats weder noodig, de reeds hierboven geleerde figuren of grondvormen, waaraan dan een tweede figuurtje wordt toegevoegd, op de wijze zooals hieronder zal worden aangegeven:

1°. De *â*-klank.

Deze wordt voorgesteld, door boven de letter of aksârâ het teeken *o* te plaatsen, welk teeken wordt genoemd: „*pěpět*”.

Dus $am = h\hat{a}$, wordt $am^o = h\hat{e}$;
 $an = n\hat{a}$, wordt $an^o = n\hat{e}$;
 $at = t\hat{a}$, wordt $at^o = t\hat{e}$.

Dit gaat op voor alle aksârâ's met uitzondering van twee, nl. de $ra = r\hat{a}$ en $la = l\hat{a}$. De *rê* wordt nl. niet voorgesteld door de r^o met daarboven de *o*, dus op deze wijze: Q , maar door een geheel ander

teeken, nl. aa , d.i. dus de aksârâ aa = på met daar-
onder een schrapje; derhalve:

$r\check{e}$ is niet = aa , maar = aa .

Dit teeken: aa wordt genoemd: „på tjërək” of „på
met een schrapje”.

Evenzoo wordt de $\check{e}$ niet voorgesteld door aa , maar
door het teeken: aa , d.i. dus de aksârâ aa = ngâ
met een krul er onder, derhalve:

$\check{e}$ is niet aa , maar aa .

Dit teeken: aa wordt genoemd: „ngâ lëlët”, hetgeen
beteekent: „ngâ met omslingering”.

SCHRIJFOEFENINGEN.

kërâ; tjëtâ; gërâ; lêmâ; gërêmâ; rêgâ; lëgâ;
dëpâ; tjëlâ; lëgênâ; bâlêmâ; rêmâ; pëlêmâ.

LEESOEUFENINGEN.

lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk;
lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk.

lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk;
lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk;
lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk; lîk.

§ 5. 2°. De *i*-klank.

Deze wordt voorgesteld, door boven de aksârâ het
teeken $\circ$ te plaatsen, welk teeken genoemd wordt
de „oeloe”.

Dus: $am = h\ddot{a}$ wordt $am = hi$;
 $an = n\ddot{a}$ wordt $an = ni$, enz.

Dit gaat op voor *alle* aksârâ's, zonder uitzondering.

SCHRIJFOEFENINGEN.

(h)ili¹⁾; mili; pipi; pëli; këli; rëli; kitâ; kitâ;
 silâ; lilâ; lagi; pagi; ragi; rêgi; lëgi.

LEESOEUFENINGEN.

am; an; im; na; in; en; an; in;
 an; in.

am; an; am; an; im; in;
 an; in; am; an.

§ 6. 3°. De *é*- (uitgesproken zooals in ons woord *leer*”) en de *è*-klank (uitgesproken als in ons „berg”),

Deze *beide* klanken worden voorgesteld door onmiddellijk vóór de aksârâ het teeken η te plaatsen, welk teeken genoemd wordt de „taling” (bet. rechteroor”).

Dus: $am = h\ddot{a}$ wordt: $\eta am = hé$ of $hè$;
 $an = n\ddot{a}$ wordt: $\eta an = né$ of $nè$, enz.

Dit gaat, zonder een enkele uitzondering, op voor *alle* aksârâ's.

1) De *h* is hier, en voortaan in dit werkje overal, tusschen haakjes geplaatst om aan te duiden, dat zij wèl *geschreven* moet worden, doch niet uitgesproken.

Bij Javaansche woorden met een *h* beginnende, laat men met Hollandsche letters schrijvende, die letter gewoonlijk weg.

SCHRIJFOEFENINGEN.

rètâ; kërâ; hékâ; saté; gawé; hipé; katé; lélé;
wéwé; télâ; sapiné; paré; kéli.

LEESOEFENINGEN.

ကုမ္ပဏီ; မကုမ္ပဏီ; မိမိကုမ္ပဏီ; မကုမ္ပဏီ; မိမိကုမ္ပဏီ; မကုမ္ပဏီ; မိမိကုမ္ပဏီ; မကုမ္ပဏီ (spr.
régané en niet *régâné*, zie noot hieronder. 1)

ဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ;
မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ;
မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ; မဟာဗျူဟာ;
မဟာဗျူဟာ.

1) Omtrent de *â*-klank valt op te merken, dat zij alleen voorkomt in *open* lettergrepen. Zij wordt als *a* uitgesproken:

10. in *gesloten* lettergrepen, bv. *kang* en niet *kāng*;

20. wanneer 't woord een aanhechtsel krijgt, b. v.:

men zegt *lārā* = ziekte, maar *larakoe* = mijn ziekte;

men zegt *rēgā* = prijs, waarde, maar *régané* = de prijs.

30. In twee- of meerlettergrepige woorden, waarvan de laatste gesloten is, bv.

lajar en niet *lājar*

kakang en niet *kākang*.

40. In de eerste lettergreep van *drielettergrepige* woorden, waarvan alle lettergrepen open zijn. Men zegt bv.:

nagārā en niet *nāgārā*;

alleen de *beide laatste* lettergrepen krijgen dus de *â*-klank.

50. In *tweelettergrepige* woorden, waarvan beide lettergrepen open zijn, maar waarvan de *tweede* lettergreep een der klanken: *i*, *é*, *ó* of *oe* heeft. Men zegt bv.:

mati en niet *māti*;

kali en niet *kāli*;

paloe en niet *pāloe*;

saté en niet *sāté*.

§ 7. 4°. De *ó-klank* (als in ons woord „loopen”) en de *ò-klank* (als in ons woord „bord”).

Deze *beide* klanken worden voorgesteld door onmiddellijk vóór de aksârâ het bovenstaande teeken η, en onmiddellijk achter diezelfde aksârâ het teeken , te plaatsen, welk gezamenlijk teeken wordt genoemd: de „taling taroeng” (taroeng = „linkeroor”).

Dus: $_{\eta}m$ = hâ wordt $\eta_{\eta}m$ = hó of hò;

$_{\eta}n$ = nâ wordt $\eta_{\eta}n$ = nó of nò, enz.

Dit geldt, zonder uitzondering, voor alle aksârâ's.

SCHRIJFOEFENINGEN.

lólâ, pólâ, giró, sokâ, karó, (h)óra, bótó, lóró, kówé, tókó, kóré, ròkò, (h)ilo, (h)aso, mopo.

LEESOEUFENINGEN.

âîηâî; ãηãî; ηññηñ; ηññηñ; ãîηñ; ηññññ;
ãîηñ; ηññññ; ηññññ.

ηññññ; ηññññ; ηññññ; ãîηñ; ηññññ;
ñññññ; ηññññ; ηññññ; ηññññ.

§ 8. 5°. De *oe-klank*.

Deze wordt voorgesteld, door onder tegen de aksârâ aanhangende, het teeken , te plaatsen, en wel onder tegen het achterste gedeelte van de letter; dit teeken wordt „soekoe” genoemd.

Dus: $_{\text{oe}}m$ = hâ wordt $_{\text{oe}}\eta$ = hoe;

$_{\text{oe}}n$ = kâ wordt $_{\text{oe}}\eta$ = koe;

ᵛ = ʦå wordt ʷ = ʦoe;

ᵛ = djå wordt ʷ = djoe, enz.

Dit geldt voor *alle* aksårå's zonder uitzondering.

SCHRIJFOEFENINGEN.

Soerå, (h)oepå, padoe, lakoe, lēmoe, sētoe, rēmoe,
(h)asoe, madjoe, tjelatōe, koekoe, (h)ali (h)alike, toeroe, seekoe.

LEESOEUFENINGEN.

ᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛ;
ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛᵛᵛ;
ᵛᵛᵛ.

ᵛᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ;
ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛᵛᵛ;
ᵛᵛᵛᵛᵛᵛ; ᵛᵛᵛᵛᵛᵛᵛ.

§ 9. Tot dusver hebben wij alleen woorden leeren kennen, bestaande uit medeklinkers plus de klanken å, ē, i, é, è, ó, ò en oe, derhalve woorden bestaande uit *open* lettergrepen. Maar hoe nu een woord te schrijven, dat eindigt op een medeklinker, zonder een van die klanken, m.a.w. hoe moet een *gesloten* woord of lettergreep worden aangeduid, hoe wordt b.v. het onderscheid duidelijk gezien tusschen de woorden: *båpå* en *bap*, *pěrå* en *pěr*, *kålå* en *kal*?

Om nu de å-klank aan een aksårå te ontnemen, wordt onmiddellijk daarachter het teeken *ᵛ* geplaatst,

welk teeken *patèn*” heet, afgeleid van „pati” = dood; dit teeken „doodt” dus als ’t ware de *â*-klank.

Derhalve: $\text{æn} \text{æ} \text{æ} = \text{bâpâ}$ wordt $\text{æn} \text{æ} \text{æ} = \text{bap}$;
 $\text{æn} \text{æ} \text{æ} = \text{kâlâ}$ wordt $\text{æn} \text{æ} \text{æ} = \text{kal}$, enz.

Nu zijn er enkele letters, die, op het eind van een woord of lettergreep geplaatst, niet voorgesteld worden door den gewonen vorm van die letter, met onmiddellijk daarachter de *patèn*. Men heeft voor die letters dan afzonderlijke teekens.

Die letters zijn: de r = *râ* (r), de h = *hâ* (h) en de ng = *ngâ* (ng). Het woord *lar* bv. wordt niet geschreven op de gewone wijze, dus niet $\text{æ} \text{æ} \text{æ}$, maar zoo’n *r* op ’t einde van een lettergreep of woord, wordt voorgesteld door het teeken: æ de „lajar” genoemd, onmiddellijk boven de *aksârâ* geplaatst, waarbij het behoort en dan *zonder patèn*;

bv. *lar* wordt æ ,

kar „ æ .

Het woord *sêrtâ* wordt dus geschreven: $\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.

„	„	<i>sirtâ</i>	„	„	„	$\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.
„	„	<i>sêrtâ</i>	„	„	„	$\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.
„	„	<i>sòrtâ</i>	„	„	„	$\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.
„	„	<i>soertâ</i>	„	„	„	$\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.
„	„	<i>lajar</i>	„	„	„	$\text{æ} \text{æ} \text{æ}$.

Nu wij toch met de *r* bezig zijn, zullen wij deze letter, alvorens de h en de ng verder te bespreken, eerst geheel afhandelen.

We hebben reeds gezien, dat de gewone vorm r = *râ* verandert in æ = *rê*, en in æ als eindletter in een gesloten woord of lettergreep.

Behalve nu, dat de *r* kan voorkomen aan ’t einde

van een woord, vinden wij haar ook in het midden van een woord, bv. in 't woord *krå*; zoo'n *r* in 't midden van een lettergreep, wordt voorgesteld door het teeken $\cup$, „*tjåkrå*” genoemd. Dit woord *tjåkrå* kunnen we zelfs nu spellen, en wel $\text{a}_2 \text{a}_2 = \text{tjåkrå}$.

Dus:	a_1	=	på	wordt	a_2	=	prå.
	a_2	=	tå	„	$\text{a}_2 \cup$	=	trå.
	$\text{a}_2 \text{a}_1$	=	bå	„	$\text{a}_2 \cup \text{a}_1$	=	brå.
	ηa_2	=	ké of kè	„	ηa_2	=	kré of krè.
	$\eta \text{a}_2 \text{a}_1$	=	kó of kò	„	$\eta \text{a}_2 \cup$	=	kró of krò.
	$\text{a}_2 \eta$	=	koe	„	$\text{a}_2 \cup \eta$	=	kroe.
	$\text{a}_2 \text{a}_1$	=	ki	„	$\text{a}_2 \cup \text{a}_1$	=	kri.

Alleen de *rë*-klank, die, zooals wij boven hebben gezien, aan het begin van een lettergreep wordt voorgesteld door het teeken a_2 , wordt, onmiddellijk achter een medeklinker in dezelfde lettergreep voorkomende, voorgesteld door het teeken a_2 , „*kërë*” genoemd, en wel op deze wijze:

a_2	=	på	wordt	a_2	=	prë, en niet a_2 .
$\text{a}_2 \text{a}_1$	=	kå	„	$\text{a}_2 \text{a}_1$	=	krë, en niet $\text{a}_2 \text{a}_1$.

Resumeerende hebben we dus de volgende verschillen:

a_1	=	kar
$\text{a}_2 \text{a}_1$	=	krå
$\text{a}_2 \text{a}_2$	=	krë,

en zoo in samenvoeging met alle andere aksarå's.

En hiermede nemen we van de *r* afscheid.

De a_2 op het einde van een woord of lettergreep wordt voorgesteld door het teeken a_2 , „*wignjan*” ge-

noemd, dus (h)omah wordt geschreven: $\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$ (zonder patèn) en *niet*: $\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta\eta$.

De $\alpha\eta$ wordt aan het einde van een lettergreep of woord voorgesteld door het teeken $\cdot$ of $\cdot$, geplaatst boven de aksârâ (of lettergreep) waartoe het behoort, eveneens zonder patèn, en „tjêttjak” genoemd, en wel op deze wijze:

$\alpha\eta$ = kâ, wordt $\alpha\eta$ of $\alpha\eta$ = kang, en niet $\alpha\eta\eta$.

$\alpha\eta$ = si, „ $\alpha\eta$ „ $\alpha\eta$ = sing.

$\alpha\eta$ = djê, „ $\alpha\eta$ „ $\alpha\eta$ = djêng.

$\alpha\eta$ = djoe, „ $\alpha\eta$ „ $\alpha\eta$ = djoeng, enz.

SCHRIJFOEFENINGEN.

lan, dalan, dolan, sasat, siram, ngiras, soelam, papag, tjikal, télad, (h)oewab, goedag.

(h)asar, tjakar, karjâ, sartâ, bokor, soewèr, loebèr, tjotjor, ngègèr, lingir, botjor, (h)oemoer, wirjâ, moerdâ.

krâmâ, prâdâ, poetrâ, kawroeh, satroe, tjâkrâ, srabi, krétâ, growong.

krêtêg, srêngên, brêbês, srêngéngé, ngrêsoelâ, brêngos, goemrêdêg.

(h)omah, salah, (h)arah, rêmèh, têngah, sih, gêtih, boetoeh, sosok, sawah, rêbah, lêmah, loloh, boréh.

kang, sing, djêng, djoeng, wêngkoe, djèngkèng, tjangkis, poetoeng, (h)irêng, gërêng, dêlêng, kangdjêng, panggoeng.

LEESOEUFENINGEN.

$\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$; $\alpha\eta\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$; $\alpha\eta\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$; $\alpha\eta\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$; $\alpha\eta\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$; $\alpha\eta\eta\alpha\mu\iota\alpha\eta$;

ကုတနာ; ဟကတနာ; မိကနာ; မိသနာ; ကိဗ္ဗနာ; ဗုဗ္ဗနာ
မိဇိနာ; ဟုဗ္ဗနာ; မိကနာ.

ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ;
မိကနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ;
မိဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ.

မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ;
ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ.

ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ;
ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ.

ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ;
ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ.

ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ.

ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ;
ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ; မိဇိနာ; ဟုဇိနာ; ဟုဇိနာ.

Eindelijk hebben we nog een afzonderlijk teeken
voor de *j* (ယ), wanneer deze onmiddellijk achter een
medeklinker komt, in dezelfde lettergreep, bv. in 't
woord: *madjā*, bestaande uit de lettergrepen *ma-* en
djā. In deze laatste lettergreep staat dus de *j* onmid-
dellijk achter de *d*, die geen klank (ā) bij zich heeft.
In dit geval bezigt men voor de *j* het teeken ယ, de

„pèngkal” geheeten, niet te verwarren met het patèn-
teeken: !

Bv.: madjå =   = hjang.
moeljå =   = kjahi, enz.

SCHRIJFOEFENINGEN.

Sedjå, kjahi, ngomjang, (h)apjoen.

LEESOEUFENINGEN.

; ; ; ; .

; .

Al deze klank- en schrijfteekens, van af de „pépèt”
() tet aan de „pèngkal” () worden genoemd de
sandangan's of „bekleedsels” van de aksarå's.

§ 10. Bepaalde moeielijkheden heeft ons het Javaan-
sche letterschrift tot hiertoe niet opgeleverd. Betrek-
kelijk ingewikkeld echter is voor velen de kwestie
van de z. g. *pasangan's*, die wij hieronder zullen be-
handelen. Wanneer we ons echter de moeite geven
slechts éénmaal dit gedeelte met alle aandacht te
lezen, dan zal men tot de ontdekking komen, dat
ook hieraan eigenlijk geen bezwaren zijn verbonden.
En is men eenmaal tot een goed begrip van het ge-
bruik der pasangans gekomen, dan is het geheele
raadsel van het Javaansche letterschrift bijkans op-
gehelderd.

Deze *pasangan's* nu vervullen feitelijk denzelfden
dienst als de *patèn*, d. w. z. zij „dooden” de å-klank

van een aksârâ aan het einde van een lettergreep. Wij zouden ons dus, bij het neërschrijven van alle bestaande woorden en van geheele Javaansche volzinnen kunnen behelpen met de patèn (ꦥꦠꦺꦤ). De Javaan is echter gewoon, deze patèn *alleen* te gebruiken,

1°. wanneer hij een afzonderlijk woord opschrijft, dat met een gesloten lettergreep eindigt, en

2°. aan het einde van een geheelen zin, wanneer het laatste woord van dezen zin er een is, dat eindigt in een gesloten lettergreep; *nimmer* echter in 't midden van een woord of in 't midden van een volzin. (Hierop is slechts één uitzondering, zie hieronder).

Wanneer we b.v. hebben het woord *rantâ*, dan zien we hierin een letter, n.l. de *n*, die geen â-klank bij zich heeft; de eerste lettergreep *ran* afzonderlijk schrijvende, zouden we dit op deze wijze doen:

$$ran = ran,$$

want *zonder* de patèn zouden we moeten lezen:

$$ran = rânâ.$$

Het geheele woord *rantâ* zouden we dus desnoods op deze wijze kunnen schrijven: *ran^{an}*.

Maar, zooals reeds gezegd, is deze schrijfwijze niet gebruikelijk, want men plaatst in 't midden van een woord nimmer een patèn (op één uitzondering na, zie § 14).

De Javaan bezigt hiertoe een andere wijze, n.l.: *hij neemt de letter, die onmiddellijk volgt op die, welke geen â-klank heeft (in dit geval dus de ^{an}) van zijn oorspronkelijke plaats weg, en plaatst die, in eenigszins gewijzigden vorm onder de letter, die geen â-klank heeft (in dit geval de ^{an}), terwijl de patèn geheel wegvalt.*

Op deze wijze:

$$᳚᳚ = \text{rantā}.$$

Zoodra men dus *twee* letterteekens *onder* elkaar ziet geschreven, is dit een teeken, dat de *bovenste* letter de *ā*-klank verloren heeft, terwijl de *onderste* *geen* verandering in de *oorspronkelijke* klank ondergaat.

Eindigt het woord op een medeklinker, bv.: het woord *rantab*, dan wordt achter de *b* natuurlijk de *patèn* geschreven:

$$᳚᳚᳚ = \text{rantab}.$$

§ 11. We hebben nu leeren kennen de pasangan van de letter *an*, die er uitziet als *an*. Maar niet alleen de *an*, maar elk van de twintig letters of aksârâ's heeft een eigen pasangan; we hebben hierboven voorloopig gezegd, dat *alle* pasangans *onder* de aksârâ's worden geschreven; op dezen regel maken echter *drie* pasangans een uitzondering, nl. de pasangan van de *an*, van de *as* en van de *as*, die niet *onder*, maar *naast* de onmiddellijk voorafgaande aksârâ wordt geschreven. Hieronder volgen nogmaals de reeds uit het hoofd geleerde 20 aksârâ's, met daaronder of daar *naast* hunne pasangans:

<i>an</i> (naast)	<i>an</i>	<i>as</i> (naast)	<i>as</i>
<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>
<i>᳚</i>	<i>᳚</i> (naast)	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>
<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>
<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>
<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>	<i>᳚</i>

§ 12. Deze pasangans hebben dezelfde waarde als

ò, en de *oe*-klanken worden aangeduid, zijn ook bij de pasangan's deze teekens in gebruik, *zonder* dat aan die teekens een andere plaats behoeft te worden aangewezen.

In 't woord (h)*ambèk* bv. komt de pasangan *bâ* onder de aksârâ *mâ*. De *pépèt*, die feitelijk behoort bij de aksârâ *bâ* (*bě*), wordt niettemin *boven* de *mâ* en niet tusschen de *mâ* en de pasangan *bâ* geschreven, dus op deze wijze:

$\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambèk}$

$\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{e} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambik}$

$\text{am} \eta \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambèk}$

$\text{am} \eta \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{e} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambok}^1)$

Alleen de *soekoe* wordt vastgehecht aan de pasangan, waartoe zij behoort, dus

$\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{amboek}$

terwijl ook de *tjâkrâ* en de *kërèt* aan de pasangan worden geschreven:

$\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambrak}$

$\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{e} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{ambrèk}.$

1) Eenige moeilijkheid levert de plaatsing der taling en taling taroeng ten opzichte van de pasangan's *a*, *m*, en *u* welke naast de aksârâ's worden geschreven. Bij deze pasangan's nu wordt de taling steeds geplaatst *vóór* de aksârâ, die geen *â*-klank heeft, terwijl de taroeng onmiddellijk *achter* de pasangan wordt geschreven: bv.

sampéjan = $\text{am} \eta \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek}$ en niet: $\text{am} \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} \eta$

$\eta \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek} = \text{rèmpou}$, en niet: $\eta \begin{smallmatrix} \text{b} \\ \text{a} \end{smallmatrix} \text{ek}$.

De *tjëtjak* daarentegen komt weder *boven de aksârâ*:

$an \dot{a}$ = ambang

$an \dot{a}$ = ambéng

$an \dot{a}$ = ambing

$an \dot{a}$ = amboeng

$an \dot{a}$ = ambréng.

§ 14. Wanneer in een woord *drie* medeklinkers achter elkander voorkomen, zonder de *â*-klank, dan moet midden in 't woord gebruik gemaakt worden van de patèn, omdat het Javaansche schrift niet *drie* letterfiguren onder elkander gedooft. Het woord *gëmbang* bv. moet aldus geschreven worden:

$g \dot{e} m b a n g$, en niet: $g \dot{e} m b a n g$.

§ 15. Het Javaansche schrift telt ook hoofd-, of zoogenaamde kapitale letters. Er zijn er in 't geheel slechts *negen*, en zij worden niet als bij ons aan 't begin van een nieuwen regel of van een woord geplaatst, doch geheel willekeurig zoowel aan 't *begin* als in 't *midden* of aan het *einde* van een woord gebezigd. De Javaan schrijft ze *gewoonlijk*, hoewel 't volstrekt geen regel is, in *eigennamen*, en plaatst er soms twee of meer in één woord. Ze zijn de volgende:

an of am = $n \dot{a}$ gëdë (de groote *n*) heeft *geen* pasangan).

av of av = $k \dot{a}$ gëdë, heeft als pasangan daaronder:

av of av .

ᑭ of ᑭ = tā gědė, heeft als pasangan daaronder:

ᑭ of ᑭ.

ᑭ of ᑭ = sã kěmbang, heeft *geen* pasangan.

ᑭ of ᑭ = sã gědė, heeft als pasangan daaronder:

ᑭ of ᑭ.

ᑭ of ᑭ = pã gědė, heeft als pasangan *daarnaast*:

ᑭ of ᑭ.

ᑭ of ᑭ = njã gědė, heeft *geen* pasangan.

ᑭ of ᑭ = gã gědė, met pasangan daaronder:

ᑭ of ᑭ.

ᑭ of ᑭ = bã gědė, met pasangan daaronder:

ᑭ of ᑭ.

Ze worden even groot geschreven als de aksârâ's, en worden genoemd:

aksârâ gědė (ᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭ).

§ 16. Van deze hoofdletters zijn er echter *twee*, die in bepaalde gevallen, niet alleen in eigennamen, maar ook in gewone woorden gebruikt *moeten* worden, nl. de nã gědė (ᑭᑭ) en de sã kěmbang (ᑭᑭ).

De nã gědė moet geschreven worden: wanneer in 'tzelfde woord daarop onmiddellijk volgt de ᑭᑭ (ᑭᑭ) of de ᑭᑭ (ᑭᑭ), bv. in: „bandosã”, dat geschreven wordt: ᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭ en niet: ᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭ en in: kěntang” dat geschreven wordt: ᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭᑭ.

De *sâ-këmbang* moet geschreven worden: wanneer daarop onmiddellijk volgt de *tâ*, b.v. in „*mëstî*”, dat geschreven wordt: $\Omega_{\text{tâ}}^{\text{sa}}$ en niet: $\Omega_{\text{tâ}}^{\text{sa}}$.

§ 17. Alle zuiver-Javaansche woorden, die voor ons gehoor met een klinker beginnen, zooals *omah*, *ânâ*, *âlâ*, *oeni*, *ëpang* enz. worden, zooals reeds meer-malen hierboven werd gezegd, geschreven met de beginletter *hâ* (*un*), als volgt:

$\eta_{\text{un}}^{\text{omah}}$ = (h)omah;

$\eta_{\text{un}}^{\text{ânâ}}$ = (h)ânâ;

$\eta_{\text{un}}^{\text{âlâ}}$ = (h)âlâ;

$\eta_{\text{un}}^{\text{oeni}}$ = (h)oeni;

$\Omega_{\text{un}}^{\text{ëpang}}$ = (h)ëpang.

Er zijn echter ook woorden, van vreemden oorsprong (nl. van Arabischen, Hollandschen, enz.), die met een van de klinkers *a*, *e*, *i*, *o* of *oe* beginnen, en waarvoor afzonderlijke teekens bestaan, en wel

a = α ;

e = ϵ ;

i = η ;

o = ω ;

oe = ω .

Zoo is bv. *Allah* een Arabisch woord, en wordt geschreven:

$\alpha_{\text{un}}^{\text{Allah}}$ en niet $\eta_{\text{un}}^{\text{Allah}}$;

islam wordt $\eta_{\text{un}}^{\text{islam}}$ en niet $\alpha_{\text{un}}^{\text{islam}}$,

ello wordt gewoonlijk $\text{e-}\eta\eta\eta$, soms echter ook op z'n Javaansch $\eta\eta\eta\eta\eta$, geschreven, enz. Deze letters worden genoemd: „*sastrâ swârâ*”.

§ 18. Volledigheidshalve, maar zeer weinig voorkomende, volgen hieronder nog enkele letterteekeus, om Arabische of Hollandsche letters aan te geven, die genoemd worden: „*aksârâ tjêjak tigâ*” of de letters met de drie stipjes. Ze zijn:

$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{h}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{m}$	=	(de harde <i>h</i>)
$\text{h}^{\cdot\cdot\cdot}\text{h}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{m}$	=	(de Holl. <i>ch</i> , <i>kh</i>)
$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{z}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{z}$	=	(de <i>dz</i>)
$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{f}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{f}$	=	(de <i>f</i> of <i>ph</i>)
$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{z}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{z}$	=	(de <i>z</i>)
$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{s}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{s}$	=	(de <i>sj</i>)
$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{g}$	of	$\text{a}^{\cdot\cdot\cdot}\text{g}$	=	(de <i>gr</i>).

§ 19. De Javaansche cijferteekeus (ongkâ) zijn:

m	= 1.	e	= 6.
g	= 2.	us	= 7.
u	= 3.	a	= 8.
e	= 4.	us	= 9.
g	= 5.	o	= 0.

Om een getal uit te drukken, worden zij gewoon naast elkander geschreven:

$$1905 = m\text{us}o\text{g}.$$

§ 20. De lees- of scheiteekens zijn :

、 of 、 = *pâdâ lingsâ*, overeenkomende met onze komma of kommapunt. *laingsi*

、 of 、 = *pâdâ lingsâ rangkêp* of *pangkat*, overeenkomende met onze punt, vraagteeken of uitroeptekken.

、 of 、 = *pâdâ andëging tjêlatoe* (d.i. teeken om op te houden met spreken), overeenkomende met onze „dubbele punt.”

|| of || = *adëg-adëg*. Dit teeken wordt steeds geplaatst aan het begin van een prozastuk, en bij elken „punt-nieuwe regel.”

§ 21. De Javaan, zoo uiterst gehecht aan uiterlijke vormen en aanzien, geeft dit ook gaarne te kennen in de brieven, welke hij schrijft, en maakt daartoe gebruik van de volgende teekens, die hij éénmaal in een zelfden brief aan het begin van den eersten regel, plaatst, en waaraan de geadresseerde dadelijk zien kan of hij in rang of leeftijd beneden, gelijk, of hooger staat dan de briefschrijver :

1°. *Ma* = *pâdâ loehoer* (briefschrijver hooger in rang, of ouder in leeftijd dan geadresseerde).

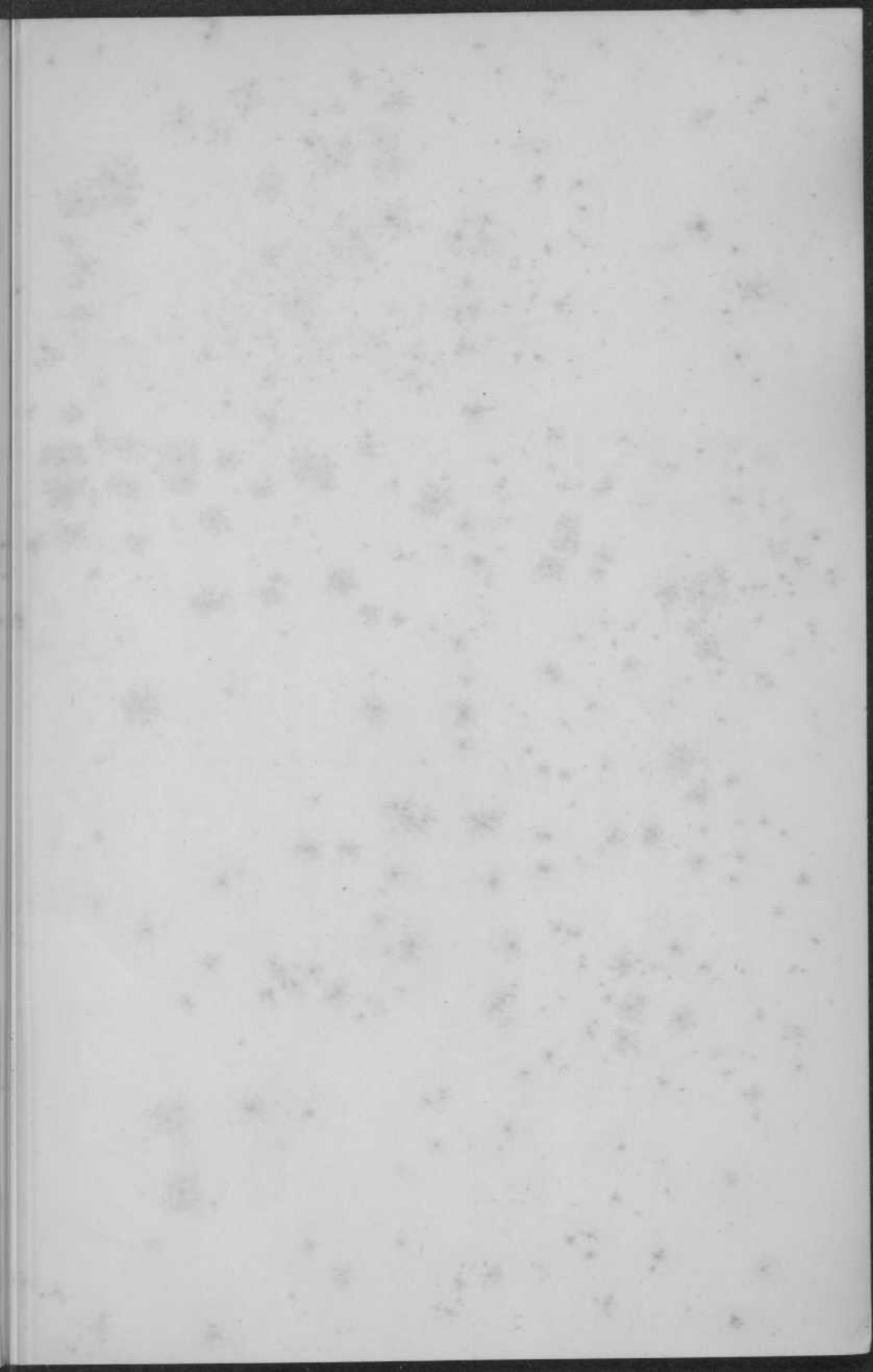
2°. *Ma* = *pâdâ madyâ* (briefschrijver gelijk in rang of leeftijd als geadresseerde).

3°. *Ma* = *pâdâ andap* (briefschrijver lager in rang of jonger in leeftijd dan geadresseerde).

Het verschil bestaat dus enkel in de meer of min

Door GEBROEDERS VAN DER HOEK te Leiden
is uitgegeven:

DE JAVAAN IN DE DESA
(SERAT PANDJRAH ING POESPITA).

JAVAANSCH E SAMENS PR AKEN

BEHELZENDE DE ZEDEN EN GEWOONTEN VAN DEN
KLEINEN MAN

(Bijdrage tot de kennis van taal, land en volk).

Voorzien van aantekeningen, benevens eenige
Dongengs en Volksverhalen

DOOR

C. F. H. DUMONT.

2e ongewerkte druk.

Prijs f 2.50.

JAVAANSCH E en MALEISCHE
FABELEN en LEGENDEN

OVERGEBRACHT

DOOR

T. J. BEZEMER.

Geïllustreerd door F. E. BRETSCHNEIDER.

Prijs ing. f 1.50. Gebonden f 2.25.